

Ks. Dariusz Bartoszewicz
PWTW

FALSYFIKACJA TEZY O HURYCKIEJ GENEZIE HYKSOSÓW.

Wprowadzenie

Huryci i Hyksosi to dwa ludy, których rola w dziejach starożytnego Bliskiego Wschodu wciąż nie została w satysfakcjonujący sposób wyjaśniona. Podstawową przyczyną takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim niedostatek tekstów źródłowych, dotyczących obu nacji, a także niekonsekwencja w stosowaniu nazw własnych oznaczających te grupy etniczne. Zarówno w przeszłości jak i w czasach współczesnych podnoszona bywa trudna do weryfikacji bądź falsyfikacji, teza o ewentualnym związku czy wręcz utożsamieniu Hurytów z Hyksosami. Problem ten pojawia się przy analizie pobytu Izraelitów w Egipcie. Nie wiemy jak kształtowały się relacje pomiędzy Żydami a hyksoskimi faraonami, gdyby jednak potwierdzona została teza o tożsamości Hyksosów i Hurytów otwarte zostałyby nowe perspektywy w badaniach nad tym okresem dziejów Narodu Wybranego. Niniejszy tekst stanowi próbę odpowiedzi na pytanie czy i dlaczego utożsamianie tych ludów ze sobą jest nieuzasadnione.

Hyksosi

O pochodzeniu Hyksosów wiemy bardzo niewiele. Etymologicznie wyraz "Hyksosi" (egipskie *hk'h'swt*) oznacza: "obcy wódz", "władca obcych ziem", ewentualnie "władca pustyni"¹ Jest to

¹ Por. K. GĘBURA, *Hyksosi*, EK t. 6, 1359.

derywat od greckiego wyrażenia użytego przez Maneto, egipskiego kapłana z Heliopolis, autora dzieła historycznego powstałego w czasach Ptolemeusza II. Nazwa ta nic jednak nie mówi o pochodzeniu tej grupy²

Hyksosi przybyli do Egiptu w czasie drugiego okresu przejściowego i dość szybko przejęli w nim władzę. Stolicę umieścili w Awaris, założonym przez siebie mieście położonym w północno – wschodniej części Egiptu. Prawdopodobnie ich władza wykraczała poza terytorium Egiptu, obejmując tereny aż do Eufratu. Okres rządów Hyksosów w Egipcie nie trwał długo, prawdopodobnie około stu lat. Za wyzwoliciela Egiptu uznawany jest Amosis (1540-1515r. przed Chr.) – założyciel siedemnastej dynastii. Jego ojciec i brat polegli w walkach z Hyksosami, jemu zaś udało się ostatecznie usunąć ich z Egiptu³

Huryci

Ojczyznę Hurytów stanowią prawdopodobnie tereny położone na południe od Kaukazu a na północ od Mezopotamii (może okolice jeziora Van?⁴). W ciągu wieków tworzyli oni wiele organizmów państwowych, w których odgrywali dominującą rolę. Najważniejszym państwem huryckim było niewątpliwie Mitani. Pierwotna nazwa tego państwa brzmiała prawdopodobnie Maitani. Jest to prawdopodobnie forma pochodna od imienia własnego *Mait(t)a*, będącego przypuszczalnie nazwą miasta lub plemienia. Sufiks *-ni* jest typowy dla języka huryckiego⁵ Nazwę Maitani spotykamy na pieczęciach odnalezionych w Alalah⁶ W źródłach egipskich z piętnastego wieku przed Chr. odnajdujemy niezwokalizowaną formę *mtn*, która prawdopodobnie odczytywana była Mitan(n)i. Inna nazwa tego samego kraju w tekstach egipskich, to semickie słowo Nahrina⁷ Dziś powszechnie przyjmuje się, że to określenie dotyczy raczej położenia geograficznego Mitanni, a nie państwa w znaczeniu polityczno –

² Por. G. AHLSTRÖM, *The History of Ancient Palestine from the Palaeolithic Period to Alexander's Conquest*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 146, Sheffield 1993, 191.

³ Por. G. AHLSTRÖM, dz. cyt., 62.

⁴ Por. A. GÖTZE, *Hethiter, Churriter und Assyrer*, Oslo 1936, 104.

⁵ Por. M. POPKO, *Huryci*, Warszawa 1992, 56.

⁶ Por. Tamże, 55.

⁷ Por. G. WILHELM, *The Hurrians*, tł. J. Barnes, Warminster 1989, 24

społecznym. Hetyci najczęściej określali Mitanni nazwą Hurri lub Hanigalbat, Haligalbat czy Habingalbat⁸ Tej ostatniej nazwy używali także Asyryjczycy⁹

Rdzenne terytorium Mitanni rozciągało się w dorzeczu górnego Haburu i na północ od niego. Południowo – zachodnią granicę tego obszaru stanowi pasmo górskie Abd al-Aziz, a południowo – wschodnią góry Sindzar. Od północy Mitanni ogranicza wyżyna Tur Abdin¹⁰ Teren ten jest pod wieloma względami bardzo atrakcyjny. W pobliżu znajdowały się obfite złoża surowców, a także przebiegały tędy ważne szlaki komunikacyjne Bliskiego Wschodu¹¹

Jednak to rdzenne terytorium stanowi jedynie niewielką część obszaru, który znalazł się w zasięgu wpływów królów Mitanni. W różnych okresach istnienia państwa królowie Mitanni podporządkowywali sobie tereny od Morza Śródziemnego na zachodzie (Kizzuwatna czy dorzecze Orontesu) do Arrapha (Kirkuk) na wschodzie¹² Jak wyżej wspomniano, nie udało się dotychczas określić w sposób pewny położenia stolic Mitanni: Waszukani i Taidu (ewentualnie Taide)¹³

Okres panowania Szausztatara (ok. 1450 r. przed Chr.) może być uważany za czas największego rozkwitu Mitanni w sensie rozwoju terytorialnego i siły militarnej. Niektórzy sugerują, że tak silne przejawy dominacji huryckiej nie byłyby możliwe w czasach panowania władców egipskich: Tutmosisa I (1507-1494 r. przed Chr.), Tutmosisa II (1494-1490 r. przed Chr.) i Tutmosisa III (1490-1436 r. przed Chr.)¹⁴ bowiem

⁸ Hanigalbat, podobnie jak Nahrina, jest raczej nazwą geograficzną oznaczającą tereny stanowiące rdzeń państwa Mitanni. Por. G. WILHELM, dz. cyt., 25.

⁹ Por. R. DE VAUX, *Les Hurrites de l'histoire et les Horites de la Bible*, Revue biblique 74 (1967), 483.

¹⁰ Por. M. POPKO, dz. cyt., 56.

¹¹ Por. J. ZABŁOCKA, *Historia Bliskiego Wschodu w starożytności (od początków osadnictwa do podboju perskiego)*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1982, 219.

¹² Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 483.

¹³ Waszukani próbowano lokalizować w pobliżu źródeł Haburu, w Tell Fahhrija, ale obecnie na podstawie badań archeologicznych ta hipoteza została odrzucona. Przypuszcza się, że Waszukani położone jest dalej na północ na wyżynie Tur Abdin. Obecnie jest to terytorium Turcji. Taidu niektórzy lokalizują w Tell Brak nad rzeką Dżagdżag, gdzie prowadzone od 1983r. przez archeologów angielskich i belgijskich wykopaliska dają bardzo obiecujące rezultaty. Por. M. POPKO, dz. cyt., 18 i 67.

¹⁴ Datacja według: J. BRIGHT, *Historia Izraela*, tł. J. Radożycki, Warszawa 1994, 490; Inni proponują przyjęcie dat: Tutmosis I (1494 – 1482r. przed Chr.), Tutmosis II (1482 - 1479r. przed Chr.) i Tutmosis III (1479 – 1425r. przed Chr.)

dysponowali oni dużym potencjałem militarnym i często podejmowali działania wojenne na terenie Mezopotamii i Syrii. Tutmosis I dotarł aż do Eufratu. Znacznie większe sukcesy odniósł Tutmosis III. Stoczył zakończoną zwycięstwem bitwę pod Megiddo, gdzie pokonana została koalicja książąt syryjskich pod wodzą króla Kadesz. W czasie najsłynniejszej ósmej kampanii podczas bitwy na zachód od Halab faraon odniósł zwycięstwo nad wojskami huryckimi. Spektakularnym sukcesem Tutmosisa III było też przekroczenie Eufratu przy pomocy dostarczonych drogą lądową statków oraz urządzenie w kraju Nija nad Orontesem wielkiego polowania na słonie. Czasy rządów tych faraonów były więc okresem dużej aktywności militarnej i dużych sukcesów na obszarach należących do Mitanni bądź leżących w ich sąsiedztwie¹⁵. Zatem być może datowanie okresu rządów Szauszatara będącego czasem największej świetności Mitanni należałoby przesunąć na czas po śmierci Tutmosisa III. Szauszatar miał swoją siedzibę w Waszukani i stamtąd podejmował kolejne wyprawy mające na celu podporządkowanie Mitanni mniejszych państw.

Jest prawdopodobne, że na czas rządów Parattarny II¹⁶ przypadł dalszy ciąg konfliktu z Egiptem. Podczas swojej wyprawy do Syrii Amenhotep II stoczył bitwę pod Katną nad Orontesem; źródła nie podają informacji kim był przeciwnik Egipcjan.

W czasach Artatamy I i faraona Tutmosisa IV nastąpiła pewna stabilizacja w relacjach egipsko huryckich. Zawarty został traktat pokojowy, którego przypieczętowaniem był związek małżeński faraona z jedną z córek Artatamy. Z listów El Amarna¹⁷ dowiadujemy się,

Por. V. HAAS (red.), *Hurriter und Hurritisch, Konstanzer Altorientalische Symposien*, Konstanz 1988, 295.

¹⁵ Paradoksalnie jednak pomimo tych niewątpliwych militarnych sukcesów nie udało się władcom Egiptu włączyć na stałe do swego królestwa nawet południowej Syrii. Por. G. Wilhelm, dz. cyt., 26.

¹⁶ Istnienie tego władcy jest kwestią dyskusyjną, bo źródła w większości nie wymieniają jego imienia. Dysponujemy jedynie zapiskiem odnalezionym w Nuzi, z którego dowiadujemy się, że pewien przedmiot został spalony po śmierci króla Parattarny.

¹⁷ El Amarna to wieś w środkowym Egipcie, na wschodnim brzegu Nilu, w połowie drogi między Memfis a Tebami, która przez krótki czas pełniła funkcję stolicy Egiptu (Por. H. HUFFMAN, *Tell El - Amarna*, w: *Encyklopedia Biblijna*, red. P. Achtemeier, tł. M. Wojciechowski, Warszawa 1999, 1261). W 1887r. odnaleziono tam archiwum zawierające zbiór listów dyplomatycznych z czasów Amenhotepa III i Amenhotepa IV (Echnatona). Wśród tych listów znalazło się kilka, których autorem był Tuszatta, król Mitanni.

że małżeństwo doszło do skutku dopiero po siedmiokrotnie kierowanej ze strony faraona prośbie. Może to świadczyć o równowadze sił w stosunkach egipsko - mitannijskich lub być odzwierciedleniem zwyczajów panujących w tej dziedzinie. Artatama I jest też wzmiankowany w słynnym huryckim "Liście z Mitanni"¹⁸ Z listu tego wynika, że Artatama niewłaściwie postąpił w stosunku do faraona. Prawdopodobnie odnosiło się to do wielkości darów przesłanych do Egiptu. Prawdopodobnie w okresie rządów Artatamy nastąpiło pewne osłabienie spójności wewnętrznej Mitanni. Świadczyć może o tym fakt, że władca Kizzuwatny Szunaszsura wypowiedział posłuszeństwo królowi mitannijskiemu. Należy jednak pamiętać, że Kizzuwatna znajdowała się w ogromnej odległości od stolicy Mitanni i podlegała silnym wpływom państwa hetyckiego, stąd pewne osłabienie więzi może nie budzić zdziwienia¹⁹

Podobnie jak Artatama, także i Szuttarna II dał faraonowi swoją córkę za żonę; podobnie i to małżeństwo doszło do skutku dopiero po kilkakrotnej prośbie ze strony faraona. O dobrych relacjach między

¹⁸ Tzw. „List z Mitanni” został opublikowany w 1889r. Zawiera on cztery kolumny tekstu klinowego i liczy łącznie czterysta dziewięćdziesiąt cztery wiersze. Pomimo kolejnych odkryć dokonywanych na przestrzeni ostatnich stu lat, list z Mitanni pozostaje ciągle najważniejszym dokumentem źródłowym w dziedzinie hurytologii. Por. M. POPKO, dz.cyt., 12.

¹⁹ Kizzuwatna to państwo położone w południowej części półwyspu Azji Mniejszej, w dorzeczu rzek Seyhan i Ceyhan (greckie: Saros i Pyramos) w górach Antytauru oraz na nizinie Cylicji (Por. G. Wilhelm, dz. cyt., 23). Huryci osiedlali się w Kizzuwatnie już w XVI w, w czasach króla hetyckiego Hantilisa I. Główne ośrodki miejskie Kizzuwatny to: Adanija, Lawazantija i Kummani. Historię tego kraju możemy poznać głównie w aspekcie relacji z państwem hetyckim. Zachował się traktat zawarty pomiędzy Hetytą Tahurwailisem i królem Kizzuwatny noszącym huryckie imię Eheja. Panował on ok. 1500 r. przed Chr. (Por. P. DESIDERI A. J. JASINK, *Cilicia Dall'eté di Kizzuwatna alla conquista macedone*, Torino 1990, 78). W późniejszych czasach (ok. 1490 r. przed Chr.) Pilija — wspomniany już król Kizzuwatny zawarł traktat z królem hetyckim Zidantasem I (Por. H. OTTEN, *Ein althethitischer Vertrag mit Kizzuwatna*, Journal of Cuneiform Studies 5 (1951) 129-132). Niedługo potem „kraj miasta Adanija” uczestniczy w koalicji, z którą walczy król hetycki Ammunas. Wkrótce (ok. 1460 r. przed Chr.) dochodzi do rozejmu i zostaje podpisany kolejny traktat, którego sygnatariuszami są Hetyta Telipinus i Hurycyta (noszący niehuryckie imię) Isputahsu (Por. P. DESIDERI A. J. JASINK, dz. cyt., 73). W drugiej połowie piętnastego wieku przed Chr. kraj został inkorporowany do królestwa Mitanni; zerwanie tej zależności nastąpiło nie później niż w okresie rządów Tuszraty w Mitanni i Szunaszsury w Kizzuwatnie.

Egiptem i Mitanni świadczyć może wysłanie przez Szutternę II figury bogini Isztar – Szawuszki²⁰ na wieść o chorobie faraona.

Osobę Tuszraty możemy poznać przede wszystkim z jego listów kierowanych do kolejnych władców Egiptu: Amenhotepa III i Amenhotepa IV (Echnatona). Początkowo faraon nie był skłonny do uznania władcy wyniesionego na tron w wyniku krwawego zamachu stanu, jednak po usunięciu przez Tuszratę faktycznych organizatorów spisku, stosunki egipsko – mitannijskie wróciły do normy. Na dworze Amenhotepa III przebywała wciąż siostra Tuszraty – Giluhepa, jednak na znak odnowienia przyjaźni faraon poprosił o rękę córki Tuszraty – Taduhepy. Po śmierci Amenhotepa III została ona żoną Echnatona²¹. W okresie rządów Tuszraty Mitanni znalazło się w stanie poważnego kryzysu.

Niestety państwo Mitanni, którego historia jest obecnie najlepiej udokumentowana tekstami źródłowymi, znalazło się na arenie dziejowej po okresie rządów Hyksosów w Egipcie.

Ocena hipotezy o tożsamości Hurytów i Hyksosów

Co więc łączyło Hurytów z Hyksosami? Odpowiedzi na to pytanie można by zredukować do dwóch przeciwstawnych stanowisk.

Zwolennicy pierwszego z nich utrzymują, że Hyksosi to Huryci lub lud z dużą domieszką żywiołu huryckiego²². Koncepcja ta była

²⁰ Szawuszka to bogini, której kult przyjął ogromne rozmiary. Ojczyzną tego kultu była prawdopodobnie Niniwa. (Por. G. WILHELM, dz. cyt., 51). Pierwsze świadectwa jej obecności pochodzą z czasów Trzeciej Dynastii z Ur. Jest ona uważana za boginię miłości i wojny, ale pełni też inne funkcje (np. leczenie chorób; por. M. POPKO, dz. cyt., 137). W panteonie Hurytów wschodnich Szawuszka uważana była za naczelne bóstwo. Hetyci utożsamiali Szawuszkę z Mezopotamską Isztar (Por. W. J. FULCO, *Hurrian Religion*, w: *The Encyclopedia of Religion*, wyd. M. Eliade, New York London 1987 t.6, 534), zaś na zachodzie łączono ją z semicką Asztarte (Por. M. POPKO, dz. cyt., 137). Więcej na temat Szawuszki: C. WILCKE, *Ti'amat – baszti i boginja sza(v)usz(k)a ninewijskaja*, *Drevnij Vostok* 5, (1988), 21 - 26).

²¹ Niektórzy próbują utożsamiać Taduhepę ze słynną żoną Amenhotepa IV – Nefretete, jednak ten pomysł nie ma żadnego uzasadnienia oprócz rzekomo indoeuropejskich cech rysów twarzy królowej widocznych na jej wizerunku z El Amarna. Por. M. POPKO, dz. cyt., 76.

²² Por. J. E. STEINMUELLER K. SULLIVAN, *Catholic Biblical Encyclopedia*, New York 1956, 487; F. SCHMIDTKE, *Hurriter*, w: *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1960, 542; G. HERRGOTT, *Hyksosi*, w: *Praktyczny Słownik Biblijny*, red. A. Grabner-Haidera, tł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1994, 452.

bardziej popularna w przeszłości, obecnie jest raczej powszechnie krytykowana. Argumentami skłaniającymi do jej przyjęcia są:

- możliwa jest zbieżność czasowa między okresem wzmożonej aktywności Hurytów, a pojawieniem się Hyksosów w Egipcie;
- niektóre spośród imion władców Hyksosów są być może pochodzenia huryckiego;
- po usunięciu Hyksosów z Egiptu do południowej Palestyny, Egipcjanie nazywali ten region: Huru;
- z pojawieniem się Hyksosów w Egipcie związany jest początek stosowania tam typowo huryckiego środka walki, którym jest rydwan wojenny²³ Świadczy o tym wypowiedź Kamosisa, brata faraona Amosisa, który stwierdza,

²³ Rydwan bojowy nie jest jednak raczej wynalazkiem huryckim. W dziewiętnastym wieku przed Chr. rydwany były obecne w koloniach kupieckich Asyryjczyków w Kapadocji. W podobnym czasie wódz hetycki Anita z Kusar zdobył na wrogach czterdzieści rydwanów wojennych. Osiemnastowieczne listy z Mari również zawierają wzmianki świadczące o obecności rydwanów. Wreszcie w czasach Hattusila I osiemdziesiąt rydwanów uczestniczyło w zdobywaniu Ursu. Wszystkie te przykłady świadczą o tym, że zarówno hodowla koni jak i wyrób rydwanów były znane na Bliskim Wschodzie niezależnie od obecności Hurytów (Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 484). Pomimo to Huryci wnieśli niebagatelny wkład poprzez upowszechnienie na terenie Mezopotamii tego właśnie środka bojowego. Tradycja taka jest niewątpliwie dostarczona z zewnątrz Mezopotamii; najbardziej prawdopodobne wydaje się, że została tam zaszczerpiona przez Indoariów, ściśle związanych z Hurytami. Świadczyć o tym może fakt, że słownictwo używane w związku z hodowlą i tresurą koni ma pochodzenie indoaryjskie. Świadectwem na to jest zachowany podręcznik tresury koni, napisany w języku hetyckim, którego autorem jest Huryta Kikkuli. Określa on sam siebie jako trenera koni w Mitanni. W podręczniku Kikkuli znajduje się wiele słów indoirańskich liczebnik aika - jeden, ter(a) - trzy, panza - pięć, satta - siedem, na - dziewięć, a także wyrazy: wartanna - okrażenie i wasanna - tor wyścigowy (Por. M. POPKO, dz. cyt., 59). Także w dokumentach z Nuzi odnajdujemy słowa indoaryjskie odnoszące się do koloru koni (Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 485). Rydwan rozpowszechniony dzięki Hurytom był pojazdem lekkim, dwukołowym. Wykonywano go z różnych gatunków drewna wykańczając skórą i elementami z brązu. Koła początkowo posiadały cztery szprychy, z biegiem czasu i rozwojem myśli technicznej zaczęto stosować koła sześćszprychowe (Por. M. POPKO, dz. cyt., 65). Podczas walki oprócz marjannu w rydwanie znajdował się woźnica, a później także pomocnik, który osłaniał właściciela wozu tarczą (Por. F. FRICK, *Rydwany*, w: *Encyklopedia Biblijna*, red. P. Achtemeier, tł. M. Wojciechowski, Warszawa 1999, 1060-1061).

że Hyksosi wprowadzili do miasta które atakowali – konie²⁴ Na tzw. steli Kamosisa znajdujemy jego słowa skierowane do Hyksosa (nazwanego tu „nędznym Azjata”): „zagarnąłem wszystkie twoje rydwany”²⁵ Wiemy zaś, że wcześniej rydwan wojenny nie był znany w Egipcie.

Przeciwnicy powyższej tezy uważają, że Hyksosi nie mieli nic wspólnego z Hurytami. Ten pogląd przeważa wśród współczesnych autorów²⁶ Zwolennicy tej tezy w następujący sposób obalają powyższe argumenty:

Pierwszy argument wydaje się wprawdzie trudny do obalenia, lecz jest także nie mniej trudny do potwierdzenia. Trudności z ujednoczeniem chronologii tego okresu są ciągłą przeszkodą w ustaleniu koincydencji wydarzeń rozgrywających się w różnych regionach Bliskiego Wschodu. Jest prawdopodobne, że Izraelici pojawili się w Egipcie właśnie w okresie rządów dynastii hyksoskiej²⁷, natomiast pojawienie się Hyksosów w Egipcie mogło nastąpić w czasie naporu huryckiego na Mezopotamię. Kwestia chronologii tego okresu jest generalnie zagadnieniem spornym. Warto w tym miejscu zatrzymać się nieco dłużej nad próbą zsynchronizowania wydarzeń z historii Egiptu i państwa Mitanni.

Wśród imion hyksoskich, znanych z Egiptu Zdecydowaną większość stanowią imiona semickie (np. Yaqub – El, Yaqub – har, Yaqub – Baal, Anat – El, Anat – har²⁸ Pewna część znanych nam imion hyksoskich stanowi przedmiot sporu, jednak prawdopodobnie są one również proveniencji semickiej (np. Khyan, Samugena)²⁹ Pozostaje jednak pewna grupa imion, które opierają się analizie (często zachowane są tylko w przekształceniu greckim), jednak większość współczesnych badaczy jest zdania, że z pewnością nie są to imiona huryckie ani indoaryjskie³⁰

²⁴ Por. ANET, Princeton 1954, 233.

²⁵ Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 494.

²⁶ Por. J. VAN SETERS, *The Hyksos, A. New Investigation*, New Haven 1966; M. POPKO, dz. cyt., 61, R. DE VAUX, dz. cyt., 493.

²⁷ Por. J. BRIGHT, dz. cyt., 61.

²⁸ Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 493.

²⁹ Por. tamże, 493.

³⁰ Por. tamże, 493. Nie wyklucza to oczywiście możliwości udziału w ruchu Hyksos zsemityzowanych Hurytów; jest możliwe, że Hyksosi byli grupą zróżnicowaną pod względem etnicznym. Por. J. ZABŁOCKA, dz. cyt., 170. Jednakże zdaniem większości

Nawet jeżeli nazwa Huru na określenie Palestyny ma związek z obecnością tam Hurytów, to nie ma żadnych dowodów na to, że początkiem ich obecności było usunięcie Hyksosów z Egiptu.

Jeżeli chodzi o stosowanie rydwanów do prowadzenia walki, to zdaniem większości badaczy wspomniane teksty nie potwierdzają wcale prawdziwości przedstawionej tezy. W pierwszym fragmencie jest tylko mowa o koniach, nie zaś o rydwanach, zaś w drugim nie określa się rydwanu jako narzędzia ofensywnego; użyte tu określenie oznacza po prostu zaprzęg. Ważnym argumentem jest też brak obecności w źródłach tego okresu huryckiej terminologii związanej z rydwanami i końmi jak również grupy *marijannu*³¹. Pierwsze pewne Egipskie świadectwa dotyczące stosowania rydwanu wojennego pochodzą dopiero z czasów Tutmosisa I – z Nahirny i Tutmosisa III z Palestyny³².

Podsumowanie

Wydaje się więc przesądzone, że nie jest słuszne wykazywanie zbieżności pomiędzy Hurytami i Hyksosami. Jednak nie da się wykluczyć, że inwazja Hyksosów w Egipcie miała związek z migracjami dokonującymi się w Mezopotamii i Syrii w siedemnastym wieku przed Chr., których istotnym elementem był żywioł huryccki.

współczesnych badaczy stwierdzenie, że niektórzy hyksoscy faraonowie byli Hurytami jest wątpliwe. Por. A. RAINEY, *Hurrians*, w: *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem t.8, 1115.

³¹ Marijannu (lub marijanni) to szczególna mitannijska grupa wojowników, z czasem niekoniecznie już związana z walką. Nazwa marijanni najczęściej wywodzona jest od staroindyjskiego márya – młodzieniec, (Por. M. POPKO, dz. cyt., 59; D. ARNAUD, *Starożytny Bliski Wschód od wprowadzenia pisma do Aleksandra Wielkiego*, Warszawa 1982, 178; G. WILHELM, dz. cyt., 19), jednak istnieją także inne etymologie. Między innymi przypuszcza się, że wywodzi się ona z języka hurycckiego (Por. J. ZABŁOCKA, dz. cyt., 220). Marijanni często byli posiadaczami dużych obszarów ziemi, jednak nie było to regułą (Por. G. WILHELM, dz. cyt., 43). Często spośród nich wywodzili się skrybowie.

³² Por. R. DE VAUX, dz. cyt., 494.

The falsification of the thesis on Hurrian's origin of Hyksos.

In many cases scholars identified Hurrians and Hyksos, especially in the history of Egypt. Author of this article seeks for proofs of such identification, and argues that historical, archeological and linguistical features don't allow to do this.